

DOI: <https://doi.org/10.31648/apr.6962>

Data przesłania artykułu: 30 maja 2021 r.

Data akceptacji artykułu: 16 czerwca 2021 r.

PROFILOWANIE AFEKTYWNE WARTOŚCI W LEKSYKONIE MENTALNYM POLAKÓW, ROSJAN I NIEMCÓW (RAPORT Z BADAŃ EMPIRYCZNYCH)

Barbara Rodziewicz

Uniwersytet Szczeciński, Polska

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7724-5602>e-mail: barbara.rodziewicz@usz.edu.pl

Abstrakt: Artykuł ma na celu przybliżenie związków wartości z emocjami utrwalonych w leksykonie mentalnym Polaków, Rosjan i Niemców. Analiza materiału językowego pozyskanego w rezultacie testu swobodnych skojarzeń, oparta na metodologii badań kognitywnych oraz psychologicznej skali PANAX-X, pokazuje, że pojęcia odsyłające do stanów afektywnych są obecne w profilach asocjacyjnych większości jednostek aksjologicznych. Najwięcej związków z emocjami pozytywnymi stwierdzono w profilach wartości odcuciowych, najmniej lub brak emocji – w profilach wartości społecznych i moralnych. Wyniki poświadczające wysoki status wartości odcuciowych w systemie aksjologicznym respondentów i związane z nimi postawy propulsywne oraz niższą pozycję innych wartości można tłumaczyć dominacją orientacji postmaterialistycznej współczesnych użytkowników trzech języków.

Słowa kluczowe: wartości, emocje, asocjacje, profilowanie pojęć, leksykon mentalny

Submitted on May 30, 2021

Accepted on June 16, 2021

AFFECTIVE PROFILING OF VALUES IN THE MENTAL LEXICON OF POLES, RUSSIANS AND GERMANS (REPORT FROM EMPIRICAL RESEARCH)

Barbara Rodziewicz

University of Szczecin, Poland

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7724-5602>

e-mail: barbara.rodziewicz@usz.edu.pl

Abstract: The article aims to present the relationship between values and emotions recorded in the mental lexicon of Poles, Russians and Germans. The analysis of the research material obtained as a result of the free association test, based on the cognitive methodology and psychological PANAX-X scale, shows that the concepts referring to affective states are present in the association profiles of most axiological units. The most relationships with positive emotions were found in the profiles of feeling values, the least or no emotions – in the profiles of social and moral values. The results confirm the high status of emotional values in the axiological system of the respondents and the related compulsive attitudes as well as the lower position of other values, which can be explained by the dominance of post-materialistic orientation.

Keywords: values, emotions, associations, concept profiling, mental lexicon

Problematyka aksjologiczna od wielu dziesiątków lat cieszy się niesłabnącym zainteresowaniem badaczy rozmaitych dyscyplin, m.in. filozofii, socjologii, psychologii, pedagogiki, antropologii, teologii, lingwistyki. Dzieje się tak, ponieważ wartości wiążą się nierozzerwalnie z myśleniem o człowieku, rozważaniami na temat rozwoju jego zdolności poznawczych i afektywnych, aktywności, refleksyjności, moralności, dojrzałości duchowej. Życie człowieka nie ogranicza się bowiem do bytu czysto fizycznego. Jednostka ludzka funkcjonuje w wielu innych wymiarach – psychicznym, społecznym i, przede wszystkim, duchowym.

Każdy człowiek niepodlegający wyobcowaniu, wkomponowujący się w określony kontekst kulturowy i cywilizacyjny, określoną społeczność oraz wypracowane przez nią standardy i wyznawane przez jej członków idee, poddany jest

oddziaływaniu wartości. Wyznaczają one wektory jego aktywności poprzez konstytuowanie się swoistego rodzaju siatki poznawczej, która, nakładając się na rzeczywistość, decyduje o sposobie jej postrzegania oraz adaptacji i, co za tym idzie, rozróżnianiu rzeczy istotnych od mniej istotnych czy zupełnie nieważnych. Wartości są *condicio sine qua non* motywacji, wyraźnie ukierunkowanych działań, pracy nad samodoskonaleniem, dążeniem do osiągnięcia ideału. Obecność wartości w życiu człowieka nosi znamiona apelu. Nie sposób więc odnosić się do nich obojętnie. Są one przedmiotem propulsji lub, rzadziej, repulsji (łac. *propellere* – „pchać”, *repellere* – „odpychać”). Mogą być obiektem dążeń i pragnień jednostki, motywując ją do działania. Brak ich realizacji skutkuje niezaspokojeniem rozmaitych potrzeb, na przykład potrzeby bezpieczeństwa, przynależności, akceptacji, miłości. Wartości mogą jednak również być przez jednostkę nieakceptowane czy wręcz odrzucane; niechęć może budzić zwłaszcza konieczność uczestniczenia w społecznych interakcjach, implikujących podporządkowanie się regułom, pewnemu łaadowi normatywnemu wymagającemu przestrzegania wartości spajających wspólnotę, np. sprawiedliwości, tolerancji, patriotyzmu czy choćby tzw. wolności do, ograniczających w niej jakimś stopniu swobodę działań członka owej społeczności. Postawy repulsywne generują jednakże, jak się zakłada, częściej wartości negatywne, antywartości – kłamstwo, nienawiść, wojna, niesprawiedliwość, hańba, śmierć, etc. Cechą charakterystyczną konstytuującą wartości jest więc nie tylko szeroko pojmowany subiektywizm (czasem wręcz egoizm), lecz także implikowana przez nieobojętny stosunek do nich afektywność. Wielu badaczy, zwłaszcza współczesnych, aksjologów, filozofów i socjologów, zgłębiających naturę uczuć i emocji, reprezentuje pogląd, iż wartości są pochodną emocji, reakcją na nie [Scheler 1921; D’Arms, Jacobson 2000; Tappolet 2010, Moser 2013 i in.]. Budowaniu i porządkowaniu standardów aksjologicznych oraz uruchomieniu ich w momencie podejmowania działania towarzyszy bowiem zawsze rozwój emocji i tak zwanej inteligencji emocjonalnej, na którą składają się:

- samoświadomość jako znajomość własnych emocji i zdolność ich rozpoznawania, kiedy się ujawnią;
- kierowanie emocjami, panowanie nad nimi oparte na samoświadomości;
- zdolność motywowania się jako podporządkowywanie własnych emocji wybranym celom, samokontrola emocjonalna;
- rozpoznawanie emocji u innych oparte na empatii;
- nawiązywanie i podtrzymywanie związków z innymi, umiejętność kierowania emocjami innych [Goleman 1997, 80–81].

Trzy pierwsze z przytoczonych zakresów zdolności konstytuujących inteligencję emocjonalną w wyraźny sposób nawiązują do wartości i procesów

ewaluacyjnych. To właśnie akty o charakterze afektywnym umożliwiają człowiekowi poznanie wartości. Ich identyfikowanie, doświadczanie i hierarchizowanie możliwe jest jedynie dzięki emocjom i uczuciom. Im cenniejsza jest wartość, tym głębsza satysfakcja i tym silniejsze (z reguły) są pozytywne przeżycie emocjonalne wypływające z faktu uczestniczenia jednostki w jej urzeczywistnieniu. Stan emocjonalny jednostki i pożądane (wyznawane/akceptowane) przez nią wartości stanowią więc nierozdzielny całość. Nils Spitzer, niemiecki psycholog i kognitywista, zwraca uwagę, iż emocje otwierają człowieka nie tylko na wartości, lecz także na cały otaczający świat: „Uczucia pełnią funkcję otwierającą świat człowiekowi. Pozwalają one człowiekowi postrzegać rzeczywistość przez pryzmat własnych ideałów, wartości i przekonań” [Spitzer 2014, 8].

Przedstawione pokrótce teoretyczne przesłanki poświadczane przez badaczy pozalingwistycznych dyscyplin skłoniły mnie do rozważań na temat związku wartości z emocjami w kontekście przeprowadzonych przeze mnie masowych eksperymentalnych badań psycholingwistycznych nad systemem wartości przedstawicieli trzech zbiorowości językowych.

Celem wspomnianego eksperymentu lingwalnego było ustalenie aktualnego zakresu treściowego nazw wartości utrwalonych w świadomości językowej przedstawicieli trzech zbiorowości – polsko-, rosyjsko- i niemieckojęzycznej. Tak zwany test werbalnych skojarzeń polega na tym, iż jego uczestnicy otrzymują listę słów-bodźców. Zadaniem badanych jest zapisanie pierwszego słowa lub wyrażenia, które przychodzi im na myśl po przeczytaniu wyrazu hasłowego z listy. Metoda ta stosowana jest w językoznawstwie (psycholingwistyce) z powodzeniem od początku XX wieku, jakkolwiek zainteresowanie problematyką skojarzeń słów oraz stałością związków pomiędzy nimi sięga czasów starożytnej filozofii Arystotelesa, a pierwszy test asocjacyjny przeprowadzono w 1879 roku [Galton 1879, 149–162]. W Polsce metoda swobodnych skojarzeń zaistniała dzięki studiom Idy Kurcz (Kurcz 1976), by ponownie znaleźć szersze zastosowanie dopiero kilkadziesiąt lat później w badaniach lingwistycznych, które zaowocowały opracowaniem pierwszego *Polskiego słownika asocjacyjnego z suplementem* [Gawarkiewicz, Pietrzyk, Rodziewicz 2008].

Wykorzystanie eksperymentu asocjacyjnego do studiów nad semantyką pojęć zakorzenionych w leksykonie umysłowym (mentalnym) użytkowników określonego języka – dynamicznej, wielopłaszczyznowej i wielowęzłowej sieci połączeń semantycznych sprzężonej ze wszystkimi kanałami zmysłów [Roche 2008, 65], który stanowi według Idy Kurcz „intuicyjną wiedzę na temat wyrazów danego języka, jaką mają użytkownicy tego języka” i jest „czymś pośrednim między

słownikiem sensu stricto a encyklopedią” (Kurcz 2000, 106) znajduje swoje uzasadnienie w teorii tak zwanej świadomości językowej.

Relatywnie wcześnie, bo już na początku XX wieku, dowiedziono w wyniku analiz rezultatów pierwszych testów skojarzeniowych istnienia sieci werbalnych, wykazując jednocześnie, iż znajdują się one pod dużym wpływem życia społecznego i ekonomicznego oraz przestrzeni kulturowej, w której żyją i której doświadczają użytkownicy danego języka, są wspólne wielu członkom danej zbiorowości. Zrozumienie i opisanie tych zależności otworzyło perspektywy badań nad świadomością językową, którą przedstawiciel moskiewskiej szkoły psycholingwistycznej Jewgienij Tarasow definiuje jako „całokształt poziomów świadomości, formowanych i uzewewnętrznianych za pomocą środków językowych, słów, związków wyrazowych, zdań, tekstów i pól asocjacyjnych” [Tarasov 2000, 26]¹. Utrwalone w świadomości językowej pojęcia nie istnieją niezależnie, w izolacji, przeciwnie, każde powiązane jest w dalece zorganizowany, spójny i logicznie uhierarchizowany sposób z szeregiem innych słów i pojęć. Są one, z jednej strony, częścią indywidualnego doświadczenia nabytego w toku życia przez konkretną jednostkę, efektem jej własnej aktywności poznawczej, z drugiej zaś – stanowią one odzwierciedlenie wiedzy przedmiotowej transmitowanej na różne sposoby przez określoną kulturę i układ społeczny, są zdeterminowane wpływami narodowościowymi i kulturowymi. Udowodnienie istnienia silnych związków międzypojęciowych charakterystycznych dla członków danej wspólnoty oraz ich analizy zaimplikowały podjęcie badań konfrontatywnych nad zbiorowościami różnojęzycznymi. Dają one możliwość interesujących międzykulturowych studiów porównawczych nad konceptualizacją i aktualizacją znaczeniową rozmaitych pojęć.

Test asocjacyjny, w wyniku którego zebrano materiał empiryczny, przeprowadzono na grupie 1500 osób, 500 respondentów polskojęzycznych, 500 respondentów rosyjskojęzycznych i 500 respondentów niemieckojęzycznych. W badaniu wzięli udział studenci w wieku 18–25 lat, kształcący się na studiach stacjonarnych różnych kierunków w ośrodkach akademickich w Polsce, Rosji i Niemczech. Dla potrzeb eksperymentu skonstruowano ankietę zawierającą 20 nazw i pojęć odsyłających do wartości, uwzględniając przy tym ich klasyfikację przyjętą w badaniach aksjologicznych, rozróżniającą 7 typów: wartości społeczne, moralne,

---

¹ Świadomość językowa bywa również utożsamiana z kompetencją językową i definiowana jest jako: „zawarty w pamięci długotrwałej zasób obrazów znaków językowych oraz wiedzę o ich użyciu obejmującą system wartości i ocen (emocjonalnych, estetycznych, moralnych, funkcjonalnych) oraz postaw. (...) Na świadomość językową składają się zatem uświadamiane lub nie wzorce, to jest normy, stereotypy i wyobrażenia, ukształtowane na podstawie dotychczasowych doświadczeń lub przejęte od otoczenia w gotowej postaci” [Porayski-Pomsta 1999, 60–61].

estetyczne, transcendentne, odczuciowe, prestiżowe i witalne. Są to następujące pojęcia hasłowe (w porządku alfabetycznym): w języku polskim – BEZPIECZEŃSTWO, BÓG, DEMOKRACJA, GODNOŚĆ, MIŁOŚĆ, PATRIOTYZM, PIĘKNO, PRACA, PRAWDA, PRZYJEMNOŚĆ, RODZINA, SPRAWIEDLIWOŚĆ, SUKCES, SZCZĘŚCIE, TOLERANCJA, TRADYCJA, UCZCIWOŚĆ, WARTOŚCI CHRZEŚCIJAŃSKIE, WOLNOŚĆ, ŻYCIE; w języku rosyjskim – БЕЗОПАСНОСТЬ, БОГ, ДЕМОКРАТИЯ, ДОСТОИНСТВО, ЖИЗНЬ, КРАСОТА, ЛЮБОВЬ, ПАТРИОТИЗМ, ПРАВДА, РАБОТА, СВОБОДА, СЕМЬЯ, СПРАВЕДЛИВОСТЬ, СЧАСТЬЕ, ТОЛЕРАНТНОСТЬ, ТРАДИЦИЯ, УДОВОЛЬСТВИЕ, УСПЕХ, ХРИСТИАНСКИЕ ЦЕННОСТИ, ЧЕСТНОСТЬ; w języku niemieckim – ARBEIT, CHRISTLICHE WERTE, DEMOKRATIE, EHRLICHKEIT, ERFOLG, FAMILIE, FREIHEIT, GERECHTIGKEIT, GLÜCK, GOTT, LEBEN, LIEBE, PATRIOTISMUS, SCHÖNHEIT, SICHERHEIT, TOLERANZ, TRADITION, VERGNÜGEN, WAHRHEIT, WÜRDE.

W niniejszym opracowaniu korzystam z podstawowych pojęć metodologii kognitywnej – *profilu* i *profilowania*, wprowadzonych do aparatu pojęciowego nauki przez Ronalda Langackera (1995) i rozwijanych na gruncie polskiego językoznawstwa przede wszystkim przez Jerzego Bartmińskiego i jego współpracowników lubelskiej szkoły. W ujęciu Jerzego Bartmińskiego i Stanisławy Niebrzegowskiej:

profilowanie jest subiektywną (tj. mającą swój podmiot) operacją językowo-pojęciową, polegającą na swoistym kształtowaniu obrazu przedmiotu poprzez ujęcie go w określonych aspektach (podkategoriach, fasetach), takich jak na przykład pochodzenie, cechy wyglądu, funkcje, zdarzenia, przeżycia, w ramach pewnego typu wiedzy i zgodnie z wymogami określonego punktu widzenia [Bartmiński, Niebrzegowska 1998, 212].

W wyniku procesu profilowania powstaje *profil* pojęcia, który Langacker rozumie jako uwydatnianie (podświetlanie) pewnych elementów w bazie i usunięcie innych na dalszy plan, traktując go tym samym jako warianty znaczenia pojęcia [Langacker 1995, 185–190]. Bartmiński i Niebrzegowska tłumaczą pojęcie profilu jako

wariant wyobrażenia przedmiotu hasłowego, ukształtowanego poprzez dobór faset, ich uporządkowanie według reguł implikacji, ich wypełnienie treścią stosownie do przyjętej wiedzy o świecie, zarazem wariant kreowany przez jakiś czynnik dominujący, dominantę [Bartmiński, Niebrzegowska 1998, 217].

Warto szczególnie podkreślić w tym kontekście, za Krystyną Waszakową, że sposoby profilowania pojęć są specyficzne (swoiste) w różnych językach

[Waszakowa 1998, 105–106]. Ekspozowana przez kognitywistów cecha języka, polegająca na odzwierciedlaniu konstrukcji ludzkiego umysłu i procesów w nim zachodzących, stanowiąca narzędzie, które każdy jego użytkownik dostosowuje do własnych potrzeb, implikuje bowiem możliwość istnienia wielu różnych obrazów świata i wielość zróżnicowanych skojarzeń. Amerykański psycholog Jerom Bruner dowodzi, iż efekty postrzegania zależą od typu postrzegania percepcyjnego, a przedstawiciele poszczególnych kultur różni sposób, w jaki wyciągają wnioski ze wskazówek percepcyjnych [Bruner 1978, 612]. Profilowanie umożliwia zatem realizację postawionego w niniejszym tekście zadania rekonstrukcji swoistego profilu afektywnego wartości, czyli związku pojęć nazywających stany afektywne z nazwami jednostek aksjologicznych, utrwalonego w zbiorowej świadomości językowej przedstawiciele trzech różnojęzycznych społeczności studenckich (polskiej, rosyjskiej i niemieckiej).

W opisie profilu asocjacyjnego wartości z dominantą afektywną świadomie rezygnuję z analizy frazematycznych operatorów emotywnych oraz modulantów i wykrzykników. Ze względu na ich polifunkcjonalność a także autosytuacyjność i, co za tym idzie, brak wyspecjalizowania w wyrażaniu emocji *in plus* lub *in minus*, niemożliwe jest ustalenie treści naddanych towarzyszących zwerbalizowanym przez nie reakjom na wyrazy hasłowe. Sygnalizują one wprawdzie, że respondent ustosunkowuje się nieobojętnie do słowa-bodźca, jednakże pozostaje sprawą otwartą interpretacja i odtworzenie rodzaju emocji wyrażonej przy ich pomocy. Mam tu na myśli np. modulant *niestety*, wykrzyknik *oj*, frazemy *o Boże* czy *o matko* oraz ich ekwiwalenty w języku rosyjskim i niemieckim. Uwikłane w kontekst mogą one wskazywać na ambiwalentne, krańcowo odmienne emocje, które w świadomości językowej respondentów wchodzi w strukturę sieci werbalnych wokół proponowanych w eksperymencie pojęć – wartości. Uwagę moją koncentruję na odpowiedziach odsyłających do nazw konkretnych emocji. Ustalając ich nazwy i ukierunkowanie pro- względnie repulsywne, skorzystałam ze znanego w literaturze psychologicznej hierarchicznego modelu doświadczeń afektywnych PANAS-X (Positive and Negative Affect Schedule – Expanded Form) [Watson i Clark 1994], opracowanego pierwotnie przez Davida Watsona, Lee Annę Clarc i Auke Tellegen jako PANAS (Positive and Negative Affect Schedule) [Watson, Clark i Tellegen 1988]. PANAS-X obejmuje łącznie 13 skal i 60 przymiotników określających stany afektywne, przy czym rozróżnia się 2 skale wyższego rzędu, skalę Pozytywnego Afektu (PA) i skalę Negatywnego Afektu (NA), oraz 11 niższego rzędu, podzielonych na Skalę Podstawowych Pozytywnych Emocji (np. radość, entuzjazm, euforia), Skalę Podstawowych Negatywnych Emocji (np. smutek, strach, złość) oraz grupę Innych Stanów Afektywnych niekorelujących wprost z żadną z emocji

podstawowych (np. stres, spokój, zaskoczenie), czyli tzw. niespecyficznych (pozytywnych i negatywnych) stanów afektywnych [Fajkowska i Marszał-Wiśniewska 2008, 358]).

Całość wyników badań, czyli ujęte w trzy kategorie bazujące na skali PANAS-X wszystkie nazwy emocji, które pojawiły się w profilach asocjacyjnych pojęć-bodźców w omawianym eksperymencie w charakterze werbalizacji skojarzeń na słowa nazywające wartości, przedstawiam poniżej.

Tabela 1

Emocje i wartości w leksykonie mentalnym Polaków

Nazwa emocji zwerbalizowanej W reakcji na słowo-bodziec (według modelu doświadczeń afektywnych PANAS-X Watsona & Clarc & Tellegena)		Nazwa wartości (słowa-bodźca)																	
		bezpieczeństwo	bogactwo	godność	miłość	piękno	pokój	praca	prawda	przyjemność	rodzina	sprawiedliwość	sukces	szczęście	rodzina	tolerancja	wolność	zdrowie	życie
Pozytywne doświadczenia afektywne	zadowolenie							X	X			X	X						
	przyjemność												X						
	wesołość									X			X						
	radość	X			X		X	X	X	x		X	X	X		X	X	X	
	szczęście	X	X		X	X	X	X	X	X		X		X		X	X	X	X
	euforia													X					
Negatywne doświadczenia afektywne	smutek						X	X				X	X						
	stres							X										X	
	gniew					X													
	wstyd																		
	złość										X				X				
	strach						X											X	
	żał																		
Inne stany afektywne	spokój	X	X	X	X	X		X	X	X	X	X	X		X	X	X	X	
	zm							X										X	

Źródło: opracowanie własne

jest dominantą afektywną. Ustępują jej w kolejności częstości przytaczania szczęście, radość i zadowolenie.

Związek wartości z emocjami w świadomości rosyjskojęzycznych uczestników eksperymentu jest nieco mniej wyraźny. Reakcje wyrażone nazwami emocji towarzyszą piętnastu wartościom. Brak jest asocjacji odsyłających do emocji w odpowiedziach na takie pojęcia-bodźce, jak ДОСТОИНСТВО, СПРАВЕДЛИВОСТЬ i ПАТРИОТИЗМ. Najwięcej doświadczeń afektywnych w ogóle i jednocześnie najwięcej emocji dodatnich budzą u badanych wartości odczuciowe УДОВОЛЬСТВИЕ i СЧАСТЬЕ. Są to zadowolenie, wesołość, radość, szczęście i euforia, czyli pełna skala afektów pozytywnych wyższego i najwyższego rzędu ujętych w skali PANAS-X. Silnie usieciowione emotywnie w wymiarze jednoznacznie propulsywnym jest także pojęcie mieszczące się w kategorii wartości prestiżowych, mianowicie УСПЕХ. Wartość estetyczna wyrażona w teście słowem КРАСОТА konotuje jedną dodatnią emocję – szczęście. Radość i szczęście są dominantami afektywnymi, wiążą się z większością profilowanych ogniw systemu aksjologicznego – bogactwem, miłością, pokojem, pracą, rodziną, wolnością, zdrowiem i życiem.

Emocje o zabarwieniu pejoratywnym utrwalone zostały w teaurusie umysłowym młodych Rosjan w odniesieniu do prawdy, tolerancji i życia. Prawda jest jedyną wartością, z którą respondenci konotują wyłącznie negatywne doświadczenie afektywne, jest to wstyd. Również w profilu skojarzeniowym pojęcia ТОЛЕРАНТНОСТЬ nie odnotowano w ankietach rosyjskojęzycznych nazw emocji o ukierunkowaniu dodatnim, przeciwnie, tolerancja wiązana jest ze złością i żalem. U części ankietowanych ta jednostka aksjologiczna utrwalona została w ich strukturach mentalnych w połączeniu z niespecyficznym stanem afektywnym – spokojem. Prawie przezroczyście na płaszczyźnie emotywniej wydaje się być pojęcie БЕЗОПАСНОСТЬ profilowane w interesującym mnie aspekcie jedynie przy pomocy niejednoznacznie ukierunkowanej emocji spokoju.

W kolektywnej świadomości ankietowanych Niemców odnośnie do analizowanych pojęć-wartości również dominują emocje o zabarwieniu dodatnim. Pozytywne doświadczenia afektywne wywoływane są najczęściej, co znamienne tylko dla tej grupy uczestników eksperymentu, przez bodźce ARBEIT i LEBEN oraz, co mniej zaskakujące, LIEBE. Praca konotowana jest z emocjami zadowolenia, przyjemności, radości i szczęścia, miłość – zadowolenia, przyjemności a także szczęścia, życie kojarzone jest z przyjemnością, radością i szczęściem. Pozytywne emocje o różnej sile natężenia idą w parze również z pojęciami REICHTUM, VERGNÜGEN, GLÜCK i GESUNDHEIT. Jednak znacznie częściej w sieciach międzypojęciowych funkcjonujących w leksykonie mentalnym respondentów

niemieckojęzycznych wartości występują w towarzystwie jednej tylko pozytywnej emocji: niższego rzędu – zadowolenia, oraz, w większym natężeniu, emocji wyższego rzędu – szczęścia. Należą do nich odpowiednio: sprawiedliwość i sukces, patriotyzm, tolerancja i wolność.

Negatywnych względnie neutralnych (nieukierunkowanych) doświadczeń afektywnych w niemieckojęzycznych profilach skojarzeniowych wartości jest w porównaniu z profilami stworzonymi przez pozostałych badanych relatywnie mniej. Są to smutek, stres, strach i wstyd oraz spokój i zmęczenie. Strach i spokój uaktywniają się przy pojęciu hasłowym SICHERHEIT, strach i stres – przy słowie-bodźcu LEBEN, wstyd sprzężony jest z pojęciem PATRIOTISMUS, spokój – ze stymulantem REICHTUM. Niekorespondujące z jednoznacznie ukierunkowanymi doświadczeniami emotywnymi uczucie zmęczenia konotowane jest wyłącznie z pojęciem hasłowym ARBEIT.

W niemieckojęzycznych profilach trzech z dwudziestu wartości poddanych analizie w ujęciu afektywnym nie wykazano żadnych werbalizacji odsyłających do emocji.

Podjęmując próbę wyciągnięcia wniosków, mam świadomość, iż przedstawione wyniki badań mają charakter pilotażowy i wymagają pogłębienia; możliwość pełnej interpretacji rzeczywistości językowej i ekstralingwistycznych uwarunkowań poprzez analizę przytoczonych danych empirycznych jest zatem relatywnie ograniczona. Niemniej analiza materiału pozyskanego w wyniku eksperymentu prowadzi do kilku wstępnych i interesujących konkluzji:

1. Związek wartości z emocjami utrwalony w leksykonach mentalnych przedstawicieli wszystkich ankietowanych zbiorowości językowych jest niezaprzeczalny.

2. W każdym przypadku wyraźna jest przewaga emocji o charakterze impulsywnym nad emocjami ukierunkowanymi *in minus*.

3. Najwięcej wartości, wokół których tworzone są emotywnie uwarunkowane sieci pojęciowo-werbalne, utrzymało się w świadomości językowej Polaków i Niemców.

4. Emocje pozytywne uaktywniają się najczęściej w odniesieniu do wartości odczuciowych, rzadziej w reakcji na pojęcia nazywające wartości społeczne i moralne; wyjątek stanowi pojęcie-bodziec ARBEIT, które w słowniku umysłowym respondentów niemieckojęzycznych konotuje najwięcej pozytywnych doświadczeń afektywnych.

5. W sieciach skojarzeniowych pojęć odnoszących się do wartości społecznych i moralnych utrwalonych w słowniku umysłowym Polaków i Rosjan najczęściej odnotowywano brak asocjatorów sfery afektywnej.

6. Relatywnie wysoki stopień napełnienia treściowego o charakterze emocjonalnym z przewagą pojęć o nacechowaniu pozytywnym charakteryzuje rosyjsko-

i polskojęzyczne profile asocjacyjne pojęć nazywających wartości prestiżowe YCPIEX/ SUKCES; nie stwierdzono natomiast związku wartości prestiżowych z emocjami w świadomości językowej respondentów niemieckojęzycznych.

7. Najwięcej negatywnych i nieukierunkowanych stanów afektywnych w powiązaniu z wartościami stwierdzono w werbalizacjach polskojęzycznych; w polskojęzycznych profilach asocjacyjnych pojawiło się jednocześnie najwięcej pojęć werbalizujących pozytywne doświadczenia afektywne, co świadczy o wysokim nasyceniu emocjonalnym aksjologicznego obszaru leksykonu mentalnego Polaków.

8. Związki afektywne obecne w sieciach aksjotycznych wygenerowanych przez Polaków, Rosjan i Niemców w badaniu skojarzeń werbalnych poświadczają, że emocje „rezonują i jednoczą doświadczenia, myśli i wskazówki wewnętrzne, (...) i jako swoisty tryb przetwarzania informacji dostarczają wiedzy na temat rzeczywistości” [Haviland-Jones, Kahlbaugh 2005, 378]. Ich obecność dowodzi przede wszystkim wysokiego statusu wartości w każdej z poddanych eksperymentowi społeczności językowo-kulturowej. Są one jednak przypuszczalnie również ilustracją swoistej reakcji na zastany ład społeczny, z jednej strony, i odpowiedzią na aktualne potrzeby bądź cele, z drugiej strony. W wynikach badań wyraźnie bowiem rysuje się przewaga ukierunkowanej propulsywnie afektywnej recepcji wartości odczuciowych nad pozostałymi typami wartości, zwłaszcza wartości społecznych i moralnych, co może świadczyć o dominacji określonej orientacji aksjologicznej, mianowicie postmaterialistycznej (postnowoczesnej), związanej z szeroko pojmowaną wolnością i pozamaterialną jakością życia, ukierunkowanej na indywidualną ekspresję, samorealizację i szczęście osobiste.

BIBLIOGRAFIA

- Bartmiński Jerzy, Niebrzegowska Stanisława. 1998. *Profile a podmiotowa interpretacja świata*. W: *Profilowanie w języku i w tekście*. Red. Bartmiński J., Tokarski R. Lublin: Wydawnictwo UMCS, 211–224.
- Bruner Jerome Seymour. 1978. *Poza dostarczone informacje: studia z psychologii poznawania*. Warszawa: PWN.
- D'Arms Justin, Jacobson Daniel. 2000. *Sentiment and Value*. „Ethics” nr 110: 722–748.
- Fajkowska Małgorzata, Marszał-Wiśniewska Magdalena. 2009. *Właściwości psychometryczne Skali Pozytywnego i Negatywnego Afektu – Wersja Rozszerzona (PANAS-X). Wstępne wyniki badań w polskiej próbie*. „Przegląd Psychologiczny” nr 4: 355–387.
- Galton Francis. 1879. *Psychometric Experiments*. „Brain. A Journal of Neurology” nr 2: 149–162.
- Gawarkiewicz Roman, Pietrzyk Izabela, Rodziewicz Barbara. 2008. *Polski słownik asocjacyjny z suplementem*. Szczecin: Volumina.pl.
- Goleman Daniel. 1997. *Inteligencja emocjonalna*. Poznań: Media Rodzina.

- Grzegorzyc Krzysztof. 1971. *O pojęciu wartości w antropologii kulturowej*. „Studia Socjologiczne” nr 1: 21–34.
- Haviland-Jones Jeannette, Kahlbaugh Patricia. 2005. *Emocje a tożsamość*. W: *Psychologia emocji*. Red. Lewis M., Haviland-Jones J. Gdańsk: GWP.
- Krąpiec Mieczysław Albert. 1965. *Filozofia bytu a zagadnienie wartości*. „Znak” nr 4: 424–433.
- Kurcz Ida. 1976. *Psycholingwistyka. Przegląd problemów badawczych*. Warszawa: PWN.
- Kurcz Ida. 2000. *Psychologia języka i komunikacji. Wykłady z psychologii*. Warszawa: SCHOLAR.
- Langacker Ronald. 1995. *Wykłady z gramatyki kognitywnej*. Red. Kardela H. Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Moser Susanne. 2013. *Philosophie der Gefühle: neuere Theorien und Debatten*. „Actual Challenges in Philosophy” nr 2: 20–33.
- Porayski-Pomsta Jerzy. 1999. *Komunikacja językowa*. W: *Nauka o języku dla polonistów*. Red. Dubisz S. Warszawa: Książka i Wiedza: 19–66.
- Roche Jörg. 2008. *Fremdsprachenerwerb. Fremdsprachendidaktik*. Tübingen: Francke.
- Scheler Max. 1921. *Formalismus in der Ethik und die materiale Wertethik*. Halle: Verlag von Max Niemeyer.
- Spitzer Nils. 2014. *Emotionale Welterschließung. Die aktuelle Rolle von Emotionen und die kognitiven Therapien*. „Zeitschrift für Rational-Emotive & Kognitive Verhaltenstherapie” nr 25: 7–24.
- Szczepański Jan. 1980. *Sprawy ludzkie*. Warszawa: Czytelnik.
- Tappolet Christine. 2010. *Welche Beziehung besteht zwischen Werten und Emotionen?* „Psychologie” nr 18: 41–56.
- Waszakowa Krystyna. 1998. *Słowotwórczy aspekt procesów profilowania*. W: *Profilowanie w języku i tekście*. Red. Bartmiński J., Tokarski R. Lublin: Wydawnictwo UMCS: 105–116.
- Watson David, Clark Lee Anna, Tellegen Auke. 1988. *Development and validation of brief measures of positive and negative affect. The PANAS Scales*. „Journal of Personality and Social Psychology” Vol. 54: 1063–1070.
- Тарасов Евгений. 2000. *Актуальные проблемы анализа языкового сознания*. В: *Языковое сознание и образ мира*. Red. Уфимцева Н.В. Москва: Институт языкознания РАН: 24–32.

REFERENCES

- Bartmiński Jerzy, Niebrzegowska Stanisława. 1998. *Profile a podmiotowa interpretacja świata*. In: *Profilowanie w języku i w tekście*. Eds Bartmiński J., Tokarski R. Lublin: Wydawnictwo UMCS, pp. 211–224. (In Polish)
- Bruner Jerome Seymour. 1978. *Poza dostarczone informacje: studia z psychologii poznawania*. Warszawa: PWN. (In Polish)
- D’Arms Justin, Jacobson Daniel. 2000. *Sentiment and Value*. “Ethics” no 110, pp. 722–748. (In English)
- Fajkowska Małgorzata, Marszał-Wiśniewska Magdalena. 2009. *Właściwości psychometryczne Skali Pozytywnego i Negatywnego Afektu – Wersja Rozszerzona (PANAS-X). Wstępne wyniki badań w polskiej próbie*. “Przegląd Psychologiczny” no 4, pp. 355–387. (In Polish)
- Galton Francis. 1879. *Psychometric Experiments*. „Brain. A Journal of Neurology” no 2, pp. 149–162. (In English)
- Gawarkiewicz Roman, Pietrzyk Izabela, Rodziewicz Barbara. 2008. *Polski słownik asocjacyjny z suplementem*. Szczecin: Volumina.pl. (In Polish)
- Goleman Daniel. 1997. *Inteligencja emocjonalna*. Poznań: Media Rodzina. (In Polish)
- Grzegorzyc Krzysztof. 1971. *O pojęciu wartości w antropologii kulturowej*. “Studia Socjologiczne” no 1, pp. 21–34. (In Polish)

- Haviland-Jones Jeannette, Kahlbaugh Patricia. 2005. *Emocje a tożsamość*. In: *Psychologia emocji*. Eds Lewis M., Haviland-Jones J. Gdansk: GWP. (In Polish)
- Krapiec Mieczysław Albert. 1965. *Filozofia bytu a zagadnienie wartości*. "Znak" no 4, pp. 424–433. (In Polish)
- Kurcz Ida. 1976. *Psycholingwistyka. Przegląd problemów badawczych*. Warsaw: PWN. (In Polish)
- Kurcz Ida. 2000. *Psychologia języka i komunikacji. Wykłady z psychologii*. Warsaw: SCHOLAR. (In Polish)
- Langacker Ronald. 1995. *Wykłady z gramatyki kognitywnej*. Ed. Kardela H. Lublin: Wydawnictwo UMCS. (In Polish)
- Moser Susanne. 2013. *Philosophie der Gefühle: neuere Theorien und Debatten*. "Actual Challenges in Philosophy" no 2, pp. 20–33. (In German)
- Porayski-Pomsta Jerzy. 1999. *Komunikacja językowa*. In: *Nauka o języku dla polonistów*. Ed. Dubisz S. Warsaw: Książka i Wiedza, pp. 19–66. (In Polish)
- Roche Jörg. 2008. *Fremdsprachenerwerb. Fremdsprachendidaktik*. Tübingen: Francke. (In German)
- Scheler Max. 1921. *Formalismus in der Ethik und die materiale Wertethik*. Halle: Verlag von Max Niemeyer. (In German)
- Spitzer Nils. 2014. *Emotionale Welterschließung. Die aktuelle Rolle von Emotionen und die kognitiven Therapien*. "Zeitschrift für Rational-Emotive & Kognitive Verhaltenstherapie" no 25, pp. 7–24. (In German)
- Szczepański Jan. 1980. *Sprawy ludzkie*. Warsaw: Czytelnik. (In Polish)
- Tappolet Christine. 2010. *Welche Beziehung besteht zwischen Werten und Emotionen?* „Psychologie” no 18, pp. 41–56. (In German)
- Tarasov Evgenij. 2000. *Aktual'nye problemy analiza âzykovogo soznaniâ* [Contemporary issues of the language consciousness analysis]. In: *Âzykovoie soznanie i obraz mira*. Ed. Ufimceva N.V. Moscow, Institut âzykoznaniiâ RAN, pp. 24–32. (In Russian)
- Waszakowa Krystyna. 1998. *Słowotwórczy aspekt procesów profilowania*. In: *Profilowanie w języku i tekście*. Eds Bartmiński J., Tokarski R. Lublin: Wydawnictwo UMCS: pp. 105–116. (In Polish)
- Watson David, Clark Lee Anna, Tellegen Auke. 1988. *Development and validation of brief measures of positive and negative affect. The PANAS Scales*. "Journal of Personality and Social Psychology" no 54, pp. 1063–1070. (In English)

